

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **177**

M. te Velde
Gereformeerd
en evangelisch –
herkenning en afstand

MEDITATIEF **182**

J.R. Douma
God en ik

WANDELEN MET GOD **183**

C.J. de Ruijter
Het voornaamste

LITURGIE
EN GEMEENTE **185**

A.L. Th. de Bruijne
Samen met God
omgaan

AAN DE BROEDERWEG **189**

G. Kwakkel
Waarom slaapt u?

OPVOEDING
EN ONDERWIJS **192**

Jetze J.D. Baas
Wie bent u?

en verder...

Gedicht
Uit de kerken
Meegelezen

KERKELIJK LEVEN / M. te Velde

GEREFORMEERD EN EVANGELISCH – HERKENNING EN AFSTAND

*E*r wordt onder ons *de laatste tijd veel* gepraat *over evangelische invloeden. Hoe taxeren we die? Moeten we evangelische sprekers en boeken in huis halen? Of moeten we ze op afstand houden of zelfs bestrijden?*

In enkele artikelen wil ik een bijdrage leveren aan een goede positiebepaling van gereformeerde christenen ten opzichte van de Evangelische Beweging. Vorige week gaf ik onder de titel 'Evangelisch in vijf lagen' een korte schets van de voorgeschiedenis van het evangelisch denken,

Maar nu verder. Moeten wij als gereformeerden in onze tijd een nieuwe verbintenis met de evangelischen aangaan? Heeft onze manier van geloven evangelische aanvulling en verrijking nodig? Of moeten we ons juist scherp tegen de evangelische visie afzetten?

Niet over één kam

Om te beginnen moet je over evangelischen altijd onderscheidend spreken. Internationaal gezien praten we wel over een bepaald type christenen met een aantal gemeenschappelijke kenmerken. Maar er

zijn onderling ook allerlei verschillen.

De *Dictionary of Christianity in America* geeft bijvoorbeeld een verdeling van de evangelischen in zeven stromingen. De groepen waar wij in Nederland vooral mee in aanraking komen zijn:

– confessionele evangelischen –
charismatische evangelischen –
baptistische evangelischen.¹
Gezien de grote onderlinge verschillen is het moeilijk om zomaar over de evangelischen te spreken. Je kunt ze niet allemaal over één kam scheren. Het maakt bijvoorbeeld nogal verschil of je te maken krijgt met voorganger Rudi van Diemen van de Evangelie Gemeente 'De Deur' in Zwolle of met

Henk Binnendijk van de Evangelische Omroep. En of je luistert naar Jerram Barrs, een orthodoxe presbyteriaan of dat je John Amott hoort, predikant van de Toronto Airport Vineyard Church en een van de grote mannen van de 'Toronto-zegen'.

Met die verschillen moet je rekening houden in je waarderingsen in je kritiek. Wat er onder ons gezegd wordt over 'leren van de evangelischen' of over 'oppassen voor evangelische invloed' is dikwijls te grofmazig. Een eenzijdige reactie zal daarom altijd tekort schieten.

Punten van herkenning

In de ontmoeting tussen gereformeerden en evangelischen kunnen we dankbaar allerlei punten van herkenning opmerken. Ik noem de voornaamste w ik duid ze alleen even kort aan.²

Wij stemmen van harte in: – met een prediking waarin recht op de man af Gods genade voor arme zondaren wordt verkondigd – met een sterke nadruk op de noodzaak van wedergeboorte en radicale bekering – met een krachtige oproep tot een persoonlijk existentieel geloof – met de accentuering van de roeping van ieder christen tot een heilig leven – met het krachtig opkomen voor de betrouwbaarheid van Gods Woord en voor de heerschappij van dat Woord over ons leven – met het verzet tegen Schriftkritiek en horizontalistischetheologie – met de strijd tegen het loslaten van christelijke normen en waarden in de samenleving – met de kritiek op de volkskerk en met de strijd tegen sleuren naam-christendom

Dit zijn belangrijke punten! En het is met blijdschap dat we hier overeenstemming tussen gereformeerd en evangelisch zien. Je proeft het gezamenlijk buigen voor de ene Heer, Jezus Christus. Je ziet de kracht en invloed van Gods Woord en Geest. Hij brengt mensen in heel verschillende tijden en landen en situaties tot eenzelfde geloof en

belijdenis. Dat is iets om wezenlijk dankbaar voor te zijn!

Punten van verschil

Tegelijk brengen we juist omwille van het evangelie ook de punten van verschil onder woorden. We mogen niet nalaten de opvattingen die kenmerkend zijn voor de evangelischen kritisch tegen het licht van de Schrift te houden.

Om misverstand te voorkomen: de kritiek die ik formuleer richt zich op de 'gemiddelde' en gematigde evangelische opvattingen. Ze is dus niet steeds in alle opzichten van toepassing op ieder die evangelisch heet. En er zijn binnen de Evangelische Beweging ook bepaalde opvattingen waar ik hier niet op in ga, zoals de charismatische ideeën en die over het duizendjarigrijk en de toekomst van Israël.

In het algemeen zit er in de evangelische denkrant een bepaalde eenzijdigheid en versmalling, die op verschillende punten zich wrekt. Ik zal kort ingaan op de volgende zes thema's:

- de verhouding van individu en gemeenschap
- de wilsbeslissing van de mens
- de visie op de kerk
- het perfectionisme
- het twee-verdiepingen-christendom
- de speerpunten van blijdschapen getuigenis

Individu en verbond

Een eerste punt is de verhouding van individu en gemeenschap. Sterke nadruk op persoonlijk geloof is een goede zaak. Maar bij veel evangelischen leidt dat tot een individualisme dat beschadigend werkt op andere thema's uit de geloofsleer. Er draait zo veel om de eigen keuze van de individuele gelovige, dat (kort gezegd) de bijbelse leer over Gods keuze en over zijn verbond niet tot zijn recht komt. Er verdwijnt uit het zicht, dat onze goede God zijn werk wil doen onder de gelovigen en hun kinderen,

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE.
DRS. G.J. VAN MIODELKOOP.

OVERIGEREDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS,
DRS. A.L.Th. DE BRUWNE, DRS. B. LUITEN,
PROF. DR. C.J. DE RUIJTER,
DS. A. DE SNOO.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265
AG Kampen, Tel. (038) 3331201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Costerbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,84 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 016-5191

dat Hij zijn volk van het nieuwe verbond veelal bijeenbrengt in de weg van het gezinsgewijs samen optrekken. Evangelisatie krijgt een onbijbelse meerwaarde boven christelijke opvoeding!

De kinderdoop (soms bij voorkeur 'zuigelingendoop' genoemd) valt dan bij veel evangelischen weg. Men kiest voor de geloofsdooop op volwassen leeftijd. Dat is begrijpelijk als reactie tegenover een volkskerk. Veel evangelischen kennen de kinderdoop trouwens ook alleen maar als een *volkskerkelijke* doop, waar alle kindertjes worden gedoopt, ook al zijn de ouders nauwelijks christenen te noemen. Het automatisme ten top.

Maar als je uit reactie kiest voor de geloofsdooop, raak je wel wezenlijk op een *verkeerd* spoor. Want hier komt de genade van God niet meer goed tot zijn recht als iets dat aan *alles* voorafgaat, ook aan *ónze* keuze en *óns* geloven. En die soevereine genade van God, dat is toch het hart van het evangelie?!

De wilsbeslissing van de mens

De nadruk op het maken van een persoonlijke keus verschuift vaak naar een overaccentueren van de *wilsbeslissing van de mens*. Daarbij komt de Bijbelse leer van de uitverkiezing niet meer goed tot zijn recht. Het gaat erop lijken, dat God ons wel wil verlossen, maar dat Hij tenslotte toch van onze keus afhankelijk is. Dat is het Arminianisme dat je bij veel evangelischen vindt. Dat is een te hoog denken over de mens. Het krijgt vaak een typisch Amerikaanse optimistische kleur: de mens is zo slecht nog niet. Hij kan nog heel wat bereiken. Als hij maar ziet dat hij Christus nodig heeft. Dus gaat men de mensen (dikwijls op een nogal 'redeneerde-rige' manier) aantonen, dat ze veel beter uit zouden zijn als ze Christus als hun Redder zouden aannemen. En als de beslissing van de mens de genadige keuze van God wat in

de schaduw zet, dan komt de eer van God als einddoel van alles ook wat in de schaduw te staan van het geluk van de mens. Dan gaat het soms méér dan goed is over de reding van de *mens*, *zijn* welbevinden, *zijn* geluksgevoel en wat daar verder volgt.

Persoon en kerk

Door de nadruk op het persoonlijk geloof komt verder de bijbelse leer over de *kerk* onder druk te staan. In de Evangelische Beweging heerst het *denominationalisme*.

Dat is een vooral Amerikaans verschijnsel. In Europa is de kerk er – méér dan in Amerika – altijd al vóórdat mensen geboren worden. Eeuwenoude gebouwen zijn in het stadscentrum of in de dorpsstraat nadrukkelijk aanwezig. Wij richten die kerk niet op. Maar je wordt als christen-kind binnen die kerk geboren.

Maar in Amerika kwamen de pioniers in onontgonnen land. Daar was geen kerk. Daar stichtten ze zelf een kerk. En als iemand de taal waarin er gepreekt werd niet verstond, of als hij het met de gang van zaken in zijn kerk niet eens was, dan stichtte hij een andere kerk. Het was 'free enterprise', vrije onderneming.

Zulke kerken kunnen dus ook niet te hoge pretenties hebben. En het maakt (zo wordt de redenering dan) ook niet zo veel uit bij welke kerk je je aansluit. Je moet je in een kerk thuisvoelen. Zo niet, dan is het niet erg als je een andere zoekt.

Typisch voor de Evangelische Beweging is, dat ze als het om de kerk gaat, sterk Amerikaans getint is. Men wil kerkelijk geen positie kiezen, maar een beweging vormen door alle kerken heen. Op de persoonlijke geloofskeus komt het aan. In wat voor kerk je dan meedraait, is secundair.

Zo'n visie over de kerk is vandaag heel erg 'in'. En ze is ook wel aantrekkelijk. Maar vergeleken met de Schrift wordt de kerk hier veel te

veel tot een personalistische aangelegenheid gemaakt. De spanning van de roeping tot gehoorzaamheid inzake de kerk wordt er uit gehaald. En je dreigt uit het oog te verliezen, dat de verkondiging en het pastoraat van de *kerk* heel nauw samenhangen met de groei óf de beschadiging van het *persoonlijk* geloof. Juist de kerk kan zeggend, maar ook ruïnerend werken!

Perfectionisme

De nadruk op de *heiliging* leidt tot wat we *perfectionisme* noemen.

Dat is de gedachte, dat de christen een behoorlijke mate van heiligheid en volmaaktheid bereiken kan. Je wordt overwinnaar en je leven komt echt op een hoger plan. Daar heeft de zonde geen greep meer op je. Daar deel je in de volmaaktheid van Christus.

Aan de ene kant klinken hier wezenlijke tonen uit de Bijbelse boodschap. Als Christus in ons leeft, dan wordt ons leven wezenlijk anders (Rom. 6; Gal. 2:20; Kol. 3:1 vv.). Lauwheid in de kerk is iets onverdraaglijks. Maar aan de andere kant komt bij een deel van de evangelischen onvoldoende tot uitdrukking, dat je tot je dood toe werkelijk een zondaar blijft. Dat je ook in veel opzichten nog in de zonden verstrikt zit (Rom. 7: 'ik ellendig mens!').

Heiligheid mag je leven kenmerken, maar dan altijd een heiligheid *in Christus*, één die *in het geloof* je deel is. Die is daarom in dit leven nooit een onvervreemdbaar bezit, maar je moet je die elke dag weer in het geloof in de levende Here *toeëigenen*. En ze is een heiligheid die in deze wereld alleen nog maar in kleine beginselen van nieuwe gehoorzaamheid gerealiseerd wordt. De spanning tussen oude en nieuwe mens blijft er in zitten, tot je laatste snik.

Twee verdiepingen

Het perfectionisme van Methodisme en heiligingsbeweging leiden

tot een *twee-verdiepingen-christendom*. Er zijn christenen die best wel geloven. Die trouw naar de kerk gaan en uit de Bijbel lezen en bidden. Ze menen het vast wel goed. Maar ze zijn er (volgens het evangelisch denken) toch nog niet. Ze moeten 'dorsten' naar méér. En dat méér is: een bepaalde 'sprong' in hun leven, waardoor ze vervuld raken met de Geest.

Dan worden ze veel warmere en diepere christenen. Ze voelen een enorm stuk blijdschap in hun leven. Ze gaan veel vrijmoediger getuigen van hun geloof. En ze merken dat bepaalde zonden van ze afvallen. Er komt een wondere geestelijke groei.

Nu is het heel goed om nadruk te leggen op de radikaliteit van de bekering, in predikingen pastoraat is dat ook altijd een centraal punt. Als het goed is heeft dat voor onze dominees en ouderlingen en opvoeders hoge prioriteit. Geen twee-walletjes-christendom! Geen compromis sluiten met de zonde in je leven.

Maar de sprong-idee bij de evangelischen is niet goed. Vooral niet als het een systeem wordt dat aan iedere christen wordt opgelegd. Er zullen zeker christenen zijn, die een aanwijsbare en ingrijpende bekering en vernieuwing in hun leven hebben meegemaakt. Ze zullen er de Here altijd voor blijven danken. Maar God werkt in zijn genade in de christelijke kerk ook veel geloof en bekering op een meer geleidelijke manier. Zoals in het spoor van het christelijk gezin en de gelovige opvoeding. Dan is er niet zoiets als één aanwijsbare sprong. Maar er is wel (en niets minder!) het werken van de Geest! Het is er door de jaren heen.

Dat zal er trouwens ook bij plotse-ling-bekeerden ná hun bekering telkens weer moeten zijn. Je hebt die continue bekering allemaal voortdurend nodig. Nóch je gedoopt zijn als kind nóch je bekeerd zijn als volwassene is een fundament om op te staan. Je bent steeds van Gods genade en Geest afhankelijk.

Dat werk van de Geest in ons leven is niet eenvormig. Je mag het nooit in een systeem onderbrengen. Niet van twee, drie of hoe veel 'verdiepingen' ook. Hoe de Geest in ons werkt, is een geheimenis. Hij heeft zijn eigen wegen. Vele wegen. In eindeloze variatie.

Daarom is het niet Bijbels om van medechristenen te vragen, dat ze toch wel een bijzondere ervaring gehad moeten hebben. Als iets waarop je moet wachten en waar je ontzettend naar zou moeten gaan verlangen. Een 'bevestiging van de Geest' of een 'verzegeling met de Geest' als iets aparts naast wat je van dag tot dag en door de jaren heen in het geloof van de Here door zijn Geest ontvangt. Heeft iemand zelf bijzondere momenten gekend in z'n weg met God? Laat hij er de Here voor danken. Maar laat hij dat dan niet aan anderen opdringen en hun de maat nemen, of ze het wel op dezelfde manier kennen. Laat ieder zijn eigen weg met God hebben. Ieder met z'n eigen 'ups en downs', z'n sprongen vooruit en z'n terugval- len.

Twee speerpunten: blij zijn en getuigen

Hier hangt nog een ander punt nauw mee samen. In de Evangelische Beweging zie je altijd twee kenmerken van christen zijn als specifieke speerpunten naar voren komen: blijdschapen getuigen. De echte christen moet je daar aan herkennen. Die straakt een diepe innerlijke blijdschap uit. En die spreekt regelmatig mensen getuigend aan met het evangelie.

Nu is dat op zichzelf heel positief. Maar waar blijven heel veel andere wezenlijke kenmerken van christen zijn? Is de alles-beheersende plaats die de blijdschapen en het getuigen in & evangelische visie hebben wel schriftuurlijk?

Lees ik de Psalmen, dan kom ik daar heel wat meer gevoelens tegen dan blijdschap! Er klinken ook vragen, bijna wanhopige vragen

soms. Er klinken klachten. Er is veel droefheid, veel zwak geloof. Er is ook ernst, zelfbeproeving, verwachting, lering, en ga zo maar door. Het scala is veel breder dan alleen blijdschap.

Het is een 'smalspoor-denken' om dan w veel accent op de blijdschap te leggen. Er is méér in het leven dan 'praise' alleen. Heel wat meer. En onze kerkdiensten mogen ook veelkleuriger zijn. Je moet naar veel méér vragen dan: 'vind ik er blijdschap?'

Kerkdiensten moeten existentieel zijn. En rijk. Maar 'blij' is daarvoor een veel te smal woord! De diensten hoeven ook niet altijd met een loflied te eindigen. Dat zou een schadelijke versmalling zijn, ook voor ons bevindelijk geloofsleven.

Evangeliseren

Het tweede kenmerk is: getuigen. Evangelisatie voor en na. Een goede christen moet wel bekeerlingen maken, 'Hoeveel mensen hebt u al tot Jezus gebracht?' Daar zit veel goeds in. En het is beschamend voor ons, die soms zo weinig vrijmoedigheid hebben in het uitdragen van de goede boodschap. Je kunt ook veel leren van allerlei inzichten en methoden die door de evangelischen zijn ontwikkeld voor het evangelisatiewerk. Maar het is opnieuw een eenzijdig 'smalspoordenken', als evangeliseren nu het grote item wordt in het christelijk leven. Hier wordt een accent gelegd dat we zo in het Nieuwe Testament niet tegenkomen. Er is een veelheid van 'vruchten' en 'activiteiten' waarin ons christen zijn gestalte krijgt.

Laat ik één voorbeeld noemen: de omgang met God en de gelovige opvoeding in het christelijk gezin. Voor ons heel gewoon. Als je een encyclopedie opslaat vind je bij 'Evangelische Beweging' altijd de evangelisatie genoemd. Maar bij 'gereformeerd' lees je bijna nooit het woord 'gezin' en vind je niets over de gezins-dienst aan de Here en de gereformeerde opvoeding.

Maar wat is juist dáár in de loop van de eeuwen geweldig veel bouw van Gods kerk en arbeid in Gods koninkrijk geweest! Heel dicht bij huis. Heel gewoon. Maar vruchtbaar!

En dan zijn er nog allerlei andere lijnen: gelovige wetenschappers of politici, kleinschalig barmhartigheidswerk, christelijk onderwijs, enzovoorts. Ik wil maar zeggen: wie het getuigen en evangeliseren eenzijdig maakt tot het grote kenmerk van goed christen zijn, is verkeerd bezig. Leven met God is naar de Schriften veel breder dan opzettelijk evangelisatiewerk.

Volgende week wil ik ingaan op de vraag, wat wij van de evangelischen kunnen leren. En ook: moeten we bidden om een opwekking?

¹ De *Dictionary of Christianity in America* (Downers Grove 1990) geeft een verdeling in zeven stromingen:

– evangelischen in de traditie van de Reformatie, vooral Luthers en gereformeerd; – Wesleyaanse ofwel Methodistische evangelischen; – evangelischen met pinkster- (pentecostale) en charismatische opvattingen; – zwarte evangelischen met een eigen evangelie-getuigenis; – kerken met een protest tegen & cultuur zoals Quakers en Mennonieten; – blanke Baptisten-gemeenten o.l.v. de Southern Baptists; – erfgenamen van de fundamentalisten in onafhankelijke gemeenten.

² Ei bestaan verschillende inzichtgevendende publikaties over de verhouding van gereformeerd en evangelisch: C. Trimp, *Klank en Weerklank. Door prediking tot geloofservaring* (Barneveld 1989) 161-177. H. Veldhuizen, *Vrije groepen, evangelische bewegingen en de kerk* (Kampen 1988). K. Runia, *Evangelisch. Reformatorisch. Gereformeerd* (Apeldoorn 1984). J. Kamphuis, *Evangelisch of gereformeerd?* – gepubliceerd in *De Reformatie* 57 (1981-1982) 81vv., 97vv., 113vv.; als brochure apart uitgegeven door de G.O.V. in Zwolle.

ARENDSHORST

Zoals een adelaar zijn jongen in het nest
beschermt, hun honger stilt, hun dorst voortdurend lest,
zoals de arend jongen opwekt om te vliegen,
rondom ze zweeft, ze opvangt op zijn sterke wieken,
zo is de Heere God, die Israël beschermde,
zich over zijn verbondsvolk vaderlijk ontfermde.

Een arend die als machtig, soevereine vorst,
zijn weidse koninkrijk regeert vanaf zijn horst,
zo onze God die veilig door woestijnen leidde,
nadat hij uit Egypteland zijn volk bevrijdde
en met zijn vadertrouw zijn oogappel bewaarde,
de Schepper en ook Onderhouder van de aarde.

Zoals een adelaar vernieuwt zijn verenpracht,
zo krijgt een oudere weer nieuwe levenskracht,
omdat het Woord de weg wijst naar het eeuwig leven,
omdat Gods Geest geloof en troost en moed blijft geven.
Het licht zal schijnen ook op korte winterdagen,
want God wil als de adelaar zijn kind'ren dragen.

Melodie: Psalm 89

Lenze L. Bouwers

Vergelijk o.m. Deuteronomium 32 : 11

Psalm 103 : 5

Meditatief

Ik geloof in God...

God is

Hij bestaat. Daar kan ik niet omheen. Niemand kan daar omheen. God bestaat ongetwijfeld. Hij laat zich zien in zijn Daden. Hij doet van Zich horen in zijn Woorden. Hij laat Zich kennen. Hij is **God**. In hemel en op aarde.

Ik ben

Ik besta. Daar kan ik niet omheen. Ik ken mezelf (een beetje). Ik laat wat van **me** zien (maar er zijn grenzen). Ik laat wat van **me** horen (tot op zekere hoogte). Ik laat **me** (niet) kennen. Ik ben ik.

Jij bent

Jij mag er zijn, zegt God. Ik breek door alles heen. Ik ken je wel. Ik maakte je tenslotte: je lichaam en je ziel. Ik zoek je op. Je zet het telkens op een lopen. Ik haal je terug. Jij bent voor Mij niet niks. Jij mag er zijn.

Gij zijt

Gij zijt er. Zo heel dichtbij. Gij zegt jij tegen mij. De grenzen gaan open. Hij wordt Gij. Ik word gekend. Allang voor ik aan mezelf toekom. Ik word gezien. Ik word gehoord. God is een Gij. Gij en ik. Ik en Gij. Ik geloof in God.

Verbonden

Geloven verbindt mij met Hem. In van God gegeven geloof zeg ik Gij. En nissen Gij en mij krijgen de Woorden hun kleur. Omgang. Ver-

bond. Ontmoeting. Openbaring. Ervaring. Stuk voor stuk mogen ze er zijn. Samen vormen ze een regenboog.

Omgang

De Omgang is. Ik hoef de Omgang niet te maken. Ik kan het niet eens. De Omgang is bij God begonnen. Door te geloven stap ik in.

Verbond

Het Verbond is de draagvloer. Waarop ik rusten kan. Met beide handen grijp ik Gods beloften aan. Door te geloven word ik opgenomen.

Ontmoeting

De Ontmoeting is het hoogtepunt. Het is de ruimte waarin Hij mij heel nabij is. De plaats waar Hij mij aanraakt. Door te geloven word ik daarheen meegenomen.

Openbaring

De Openbaring is zijn Woord. Het **Woord** dat mij rechtstreeks aanspreekt. Jij mag er zijn, zegt God. Door te geloven word ik aangesproken.

Ervaring

De Ervaring is mijn antWoord. De Openbaring schreeuwt erom. De Geopenbaarde wil gehoord worden. En gezien. En gesmaakt. Door te geloven hoor en zie en smaak ik Hem.

Gemeenschap

Om de Gemeenschap gaat het. De

Gemeenschap van Gij en ik. Hij zegt Ons. In H **m** is Gemeenschap in drieën. Vader. Zoon. Geest. God boven mij. God naast mij. God in mij. Gij in mij en ik in Gij. Ik zeg wij. Ik leef in gemeenschap. De gemeenschap van talloze jien. Steeds opnieuw: God en ik. In de Gemeenschap word ik door God gevonden.

Wandelen met God

's Morgens

Kwart over zeven, 's morgens vroeg. In huize De Vries **loopt** de wekker af. Meneer De Vries heeft nog niet veel zin om op te staan. Maar hij moet wel. Eigenlijk is hij zelfs al **aan** de late kant. Als hij bijtijds **op** zijn werk wil zijn, moet hij over een half **uur** al in de auto **zitten**. Snel opstaan dus maar. Scheren, wassen, aankleden, snel een paar boterhammen **klaarmaken**. In tussen even een paar happen. Even bidden. En dan snel op **weg**.

's Middags

Meneer De Vries heeft een drukke baan. Er wordt van veel kanten een beroep op hem gedaan. Erg veel tijd om tot zichzelf **te** komen heeft hij niet overdag. Een echte **etenspauze** is een illusie. Die paar boterhammen eet hij tussendoor wel op in een stil ogenblikje. Aan het eind van de dag komt hij moe thuis. Gezellig samen aan tafel. Eerst bidden. 'Eigenlijk voor het eerst een rustig moment met God', realiseert meneer De Vries zich plotseling.

's Avonds

Na **het** eten staat er **nog** aardig **wat** op het programma. Even wat **huiswerk** overhoren. Een kort bezoekje aan een zieke collega. Wat administratie. En daarna **even** uitblazen. Voor het naar bed **gaan** nog even samen **lezen** en bidden.

Het dagelijkse ritme

De **ervaring** van meneer De Vries staat niet op zichzelf. Er zijn zoveel mensen bij wie het ongeveer

op deze manier gaat. Zoveel mannen, die in de drukte van het dagelijkse ritme weinig tijd voor God vinden. **Zoveel** scholieren, die in het ritme van de dag weinig terugvinden van omgang met God. Je **kunt** niet zeggen dat je ongeloofig bezig bent op deze manier. Maar veel mensen merken wel, dat de omgang met de Here **gemakkelijk** naar de rand van hun bestaan schuift. Maar stel je eens voor: Bij het avondeten pas **voor** het **eerst** echt **rustig** de tijd hebben **voor** God. Het kan je zomaar overkomen. Het ritme van je dagelijkse bezigheden gaat je bestaan dicteren. En als je rond zes uur aan een rustig gebed **toe** bent, is je dag eigenlijk al voorbij. Is het een dag zonder **God** geweest? Dat hoeft niet helemaal het geval te zijn. Maar 'wandelen met God' kun je **het zeker niet noemen**.

Erken het probleem

In de praktijk vechten veel mensen met dit probleem. Je omgang met God kan zo snel wegzakken. Als je het aansnijdt, blijkt dat veel mensen het wel herkennen. Maar uit onszelf praten we er niet gemakkelijk over. We schamen ons er voor. En terecht! Maar stop het daarom nog niet weg. Want dan **zakt** het alleen nog maar verder weg. **Een** mens went namelijk heel snel aan wandelen zonder God. Dat geldt **ook** voor **kerkmensen**. **Aan** de buitenkant zie je daar niet zoveel van. Maar van binnen brokkelt er **dan** veel **af**. En vroeg of laat kom je daar achter. 'Het zegt me **niets** meer.' Dat is de kreet die je dan kunt horen. En vaak is dat **ook** nog echt een kreet om hulp. Maar **soms** is er dan al zoveel afgebrok-

keld, dat je nog maar weinig houdt vast hebt.

Erken het probleem dat je **omgang** met de Here **gemakkelijk** wegzakt. Dan kun je er **tenminste** wat aan doen. Je **kunt** er over praten met een ander. Steun bij anderen zoeken. De Here **heeft** Zelf laten merken, dat Hij weet wat een probleem het voor ons is, dat **we** verslapen in het bidden (Lukas 18 : 1-8).

Bidden is het voornaamste

Zonder bidden gaat het niet goed. Dat is het waar het om gaat in het bovenstaande. En we erkennen dat **allemaal** ook wel. Maar in de praktijk van het dagelijks leven lijkt dat niet erg op te **gaan**. **Ook** als je niet bidt, gaan er heel veel dingen goed. Dat is juist het vreemde. Tenminste, het lijkt een pms goed te gaan. Tot je merkt wat er allemaal afbrokkelt.

Daarom is het belangrijk om je steeds **weer** te **herinneren**, dat bidden het **voornaamste** is. Het kan **heel** ontdekkend zijn, om je leven eens te bekijken alsof je 'door de ogen van God' kijkt. Natuurlijk kunnen we dat niet echt. Maar **we** weten wel, dat de Here graag met ons omgaat. Dat Hij graag onze stem hoort, als we tot Hem roepen. **Probeer** dan **ook eens na te gaan**, welke plaats dat in je leven heeft. Bekijk eens je leven van een dag op die manier. En **kijk** dan eens, hoeveel echte omgang er **was** met Hem. Grote kans, dat je schrikt van het resultaat.

Het ontdekkende is, dat je dan ook veel beter kunt aanvoelen hoe gemakkelijk je van God **weggroeit**. Als je maar weinig naar God vraagt, is er weinig **ruimte** voor Hem in je leven. Daarom zul je

ook weinig van **Hem** merken. Hoe minder je naar **Hem** vraagt, des te minder zal Hij in je leven aanwezig zijn. Dat is **een wet** die altijd opgaat. En je zult dat ook aanvoelen als je 'door zijn ogen' naar je eigen leven kijkt.

Daarom is bidden het voornaamste.

Een ontspannende bezigheid

Dat bidden het voornaamste is, kennen we uit de catechismus (zondag 45): 'Het voornaamste is de dankbaarheid die God **van** ons eist'. Het valt me wel eens op, dat dat **voor** veel mensen op die plek niet zo'n bemoedigend woord is. Dat heeft te **maken** met wat er aan voorafgaat. In de voorgaande zondagen gaat het nl. over de tien geboden. **Dankbaarheid** krijgt vorm aan de hand van de tien **geboden**. En heel wat mensen ervaren dat als **een** grote opgave. Wie van ons kan de wet

houden? **Als** je ziet **wat** een weelde de **catechismus** aan **die geboden** ophangt! De glans daarvan vind je in ons leven meestal niet terug. En dan komt vervolgens zondag 45 zeggen: Nu hebben **we** nog niet alles gehad. Nee, het voornaamste komt nog. Zo bezien is bidden **een zwaar** karwei. En de moeite van **ons** gebed lijken dat te bewijzen. Toch is het **belangrijk** om dit misverstand op te helderen. Dat de tien **geboden** **een** grote opgave zijn voor ons, dat is waar. **Maar** God laat ons ook niet zelf worstelen om dat voor **elkaar te krijgen**. De **weelde** van de **wet kun je van God** zo maar krijgen. Het **enige** dat je hoeft te doen, is er om vragen. Daarom is bidden het **voornaamste**. **Dat** is nl. de manier waarop God in je leven **kan komen**. **Als** je naar Hem vraagt, geeft **Hij** zich. Hij geeft zijn Heilige Geest aan **hen** die Hem daarom bidden.

Bidden is dus geen extra klus, die nog **eens** bovenop al die andere goede werken komt. Het is de weg waarlangs God al dat goede in je leven waar wil maken. Zo bezien is bidden **een** heel ontspannende bezigheid. Het **kan** je namelijk helpen om de spanning en de belasting van alle kwaad, zonde en onrust kwijt te raken bij God. **Je** leert zo ruimte te **maken** voor Hem in je leven. En **waar** voor God **ruimte** is, wordt het leven goed.

Dagelijks ritme van gebed

Ik besef, dat dit allemaal simpeler **klinkt** dan het is. Want niet voor niets hebben **we** het nodig om elke keer weer te leren bidden. Om elke keer weer de sleuren verslapping te overwinnen. Het zit ons echt niet in het bloed **om God te zoeken**. Maar dat pleit dan ook juist voor **het** aanwennen van **een** vast gebedsritme.

Een mens staat al heel anders op, als hij eerst gelegenheid heeft om te bidden. Dat hoeft niet veel tijd te kosten. Het voornaamste krijgt dan in ieder geval een plaats. Het richt je hart op God en het richt je weg

op zijn wil. Waarom zou je ook verder geen vaste plekken in je leven hebben die je gebruikt om Hem te zoeken? Op die manier kan er echte omgang met God tot stand **komen**. En het zal niet afbrokkelen van binnen. Integendeel. **Ook** aan de buitenkant zal iets **van de glans** van Christus kunnen gaan verschijnen.

Het is de moeite waard om daar ruimte **voor** te maken. 's Morgens, 's middags, 's avonds. Zo ontvang je regelmatig contact met God. En **dat** is het voornaamste.

...

Extra nummers van De Reformatie...

...kunt u bestellen door
overmaking van de kosten
op postrekening 40 60 40
t.n.v. De Reformatie-Goes,
onder vermelding van jaar-
gang en nummer.

Dit zijn de kosten (incl.
porto):

- 1 ex.: f 3,35
- 2 ex.: f 6,00
- 3 ex.: f 8,65
- 4 ex.: f 10,60
- 5 ex.: f 12,55

Na ontvangst van het be-
drag wordt uw bestelling
per omgaande uitgevoerd.

SAMEN MET GOD OMGAAN

A.L.Th. de Bruijne

LITURGIE EN GEMEENTE

Vorige week begon ik iets door te geven uit het deputatenrapport over liturgie, dat op de aanstaande Generale Synode van Berkel behandeld zal worden. Toen ging het om de manier waarop je de Bijbel wel en niet gebruiken kunt in zaken van liturgie. Nu noem ik enkele elementen die in het licht van de Bijbel binnen de gezamenlijke omgang met de HERE passend zijn.

Offers

Het rapport benadert de liturgie vanuit de gezamenlijke omgang met God met behulp van **samenkomsten**. Die hebben twee doelen: eer **voor** Hem en zegen voor **ons**. Als **we** starten bij Gods instructies rond het heiligdom in het Oude Testament **kunnen** we **ons** een beeld vormen van elementen die daarbij belangrijk zijn, in die instructies staat de offerdienst centraal.

Wat ik in het vorige artikel als **voorbeeld** noemde, **benadruk** ik hier. De verschillende **soorten** offers laten zien dat de omgang met de HERE meerdere nuances vraagt. Er zijn offers bij momenten van schulderkenning, **verzoening**, en toewijding aan God. Andere offers raken de gebeden, de lofprijzing en het belijden van **Gods** naam. Op **sommige** offers volgt een feestelijke maaltijd, waar je **God** samen **prijst** en de blijdschap deelt met wie behoeftig is. **Ook** zonder offers moeten wij deze veelheid houden en vormgeven. Het dient de omgang met **God** in onze samenkomsten als we daarin de volgende her-

kenbare onderdelen met **een** eigen **waarde** opnemen: schulderkenning, verzoening, toewijding, voorbede, **dankzegging**, **lofprijzing**. Verder **moeten** we als we samen **zijn** Gods daden feestelijk vieren, en daarbij ook onderlinge gemeenschap **koefenen**.

Woord

Die gevarieerde omgang met God **was** ingebed in offers. Offers spreken van verzoening. Alles wat je doet in de omgang met God bestaat in de werkelijkheid **van** Gods verzoening. Dat neemt niet weg, dat er **ook** speciale momenten van verzoening **waren** in het zondoffer. **Zo** is het nog. De veelvormige omgang met de HERE is nu **verankerd** in Christus als Hogepriester. En niet meer de offers verbinden ons met Hem, maar het 'Woord' van zijn Geest. In onze 'eredienst' staat **het Woord** centraal (Rom. 12 : 1, 2).

Dat betekent dus: al die momenten binnen de omgang met God moeten in het teken staan van dat Woord. Het houdt niet in, dat de omgang met God ineens haar veel-

kleurigheid verliest **voortaan** vooral bestaat uit overdracht van het **Woord**, dus uit **preken**. Maar bij schulderkenning, **verzoening**, toewijding, voorbede, dankzegging, lofprijzing, viering en onderlinge **gemeenschapsbeoefening** zullen wij vol zijn van het Woord en de Geest van Christus. In heel die gevarieerde omgang 'bedient' God ons zijn verzoening.

Orde

Gods instructies **rond** de offers laten ook een soort orde zien. Die komt naar voren als je de **bedoe**ling van de verschillende offers **in**denkt. Het ligt **niet** voor de hand jezelf eerst aan God toe te wijden in **een** brandoffer, en vervolgens via **een** zondoffer je schuld weg te **laten** doen. **Toewijding** volgt als de schuld is weggedaan. Op de **Grote Verzoendag** (Lev. 16) is er in de **offer**gang bijvoorbeeld een beweging van ootmoedige schulderkenning naar dankbare toewijding. Als Hizkia de tempeldienst **hervormt** (2 Kron. 29) gaat het van het **zond**offer naar het lofoffer.

Zo **was** ook de **in**richting van het heiligdom. **Als** je God 'nadert', **pas**seer je eerst **was**vat en altaar in de voorhof, en daarna het reukaltaar en de tafel in het heilige. Je gaat van het **weg**doen van de schuld en de toewijding van je leven via de gebeden en de viering **van** de gemeenschap aan de tafel tot God. Het **lo**ffer is het hoogtepunt binnen de omgang met de HERE. Na het zondoffer, kan het lofoffer **kom**en (Luk. 24 : 53, Heb. 13 : 11-16). Zo mondt de gevarieerde omgang met God in de Psalmen uit in het 'loffer' van de laatste zes psalmen.

Dit helpt ons om onderdelen van onze omgang met God inhoudelijk gemotiveerd bij elkaar te laten aansluiten. Als het lofoffer, met het bijbehorend dienstbetoon, hoogtepunt is, is het moeilijk te verdedigen om de geloofsbelijdenis (**lofoffer**, Heb. 13 : 15v) aan het begin van de samenkomst te plaatsen, of de collecte in het midden, zoals de orde van dienst van 'Middelburg '33' doet.

Onderwijs

De omgang met God komt voort uit Gods spreken tot ons. Eerst vanaf de **Sinai**, nu in Christus (Heb. 12 : 18-29). Zijn woorden en werken staan in alles centraal, zagen **we** de vorige keer. Dus moet je die **omgang** steeds weer voeden met onderwijs in die woorden en werken. De HERE droeg priesters en levieten op om bezoekers van het heiligdom te Ieren uit de woorden van Mozes (Lev. 10 : 11, Mal. 2 : 7). Om de zoveel jaar **moesten** die aan heel **het volk** worden voorgelezen (Deut. 31 : 11). Aan het pascha moest de huisvader onderwijzen.

In het Nieuwe Verbond blijft dat net zo nodig. Gods woorden en werken zijn **zelfs** rijker geworden. Jezus en de apostelen sloten zich aan bij de **onderwijspraktijk** van de synagoge. De Schriften werden gelezen, uitgelegd en toegepast. Zo 'leerden' zij het volk (Luk. 4, Hand. 13 : 14v). Ook de gemeenten van het Nieuwe Testament kenden dit onderwijs (Hand. 2, 1 Tim. 4 : 13, **Mat.** 24 : 15, **Opb.** 1 : 3). Behalve de **Schriften** vormden **ook** getoetste profetische uitingen een bron **voor** onderwijs (1 Kor. 14 : 31, 1 Tess. 5 : 19-21).

In dat onderwijs **waren** speciale 'leeraars' actief. Maar evenals in de synagoge sloot dat niet uit, dat ook andere geschikte gemeenteleden aan de voorlezing en uitleg van de **Schrift** deelnamen. Je sprak ook troostend, corrigerend en stimulerend met elkaar (1 Tess. 4 : 18, 5 : 11-14, Heb. 3 : 10).

Vormen voor het onderwijs waren

bijvoorbeeld een toespraak, zoals onze 'preek' (Hand. 20). Maar je **kon** elkaar ook aanvullen, en ook kwamen er gesprek, navraag en discussie voor (**Hand.** 13 : 14v, 1 Kor. 14 : 35).

Waar dit onderwijs binnen de samenkomst past, staat niet in de Bijbel. Maar het ligt voor de hand om het zo vroeg mogelijk in de **samenkomst** te plaatsen. In de andere **momenten** van de omgang met God werk je immers met de woorden en werken van God die eerst via dit onderwijs naar je toekwamen.

Zegen

Voor de samenkomsten rond het heiligdom in het Oude Testament schreef God een speciaal moment van zegenen voor (Ex. 20 : 24, **Num.** 6 : 22v). Priesters leggen **Gods** naam op het volk door samen te vatten wie de HERE voor hen was vanuit zijn werken en woorden. Waarschijnlijk sloot daarmee de samenkomst, hoewel in de latere synagoge-liturgie alleen het woord-deel van de samenkomst begon en eindigde met de zegen.

Samen met God **omgaan** mikt ook op **zegen** voor ons. Zo'n apart zegen-moment kan dat ook in het Nieuwe Verbond duidelijk maken. De apostelen schrijven **ook** zegenwoorden in **hun** brieven.

De inhoud van die zegen is rijker, omdat in Christus Gods **naam** voluit ontvouwd is. En voor de zegen zijn ook geen speciale priesters meer nodig. God zegent ons via Christus als Hogepriester, die zegend naar de hemelse tempel ging (**Efese** 1 : 3, **Luk.** 24 : 50v). Al in het Oude **Testament** kon je ook elkaar zegenen. In het Nieuwe Verbond vraagt dat niet meer om speciale voorgangers. Evenmin **moet** de zegen de samenkomst per se afsluiten. Weggaan na de samenkomst heeft een ander **karakter** dan vroeger het weggaan bij de tempel. Mensen die zich genaderd weten tot **Gods** hemelse tempel **mogen** elkaar altijd en overal Christus' zegen doorgeven.

Lofzegging

Lofzeggingen vormen het eerste doel van onze gezamenlijke omgang met God. We eren God in **zijn** woorden en werken. God **troont** op Israëls lofzegging (Ps. 22 : 4). Zodra Gods troon, de **ark**, in Jeruzalem staat, stelt David dan ook een **permanente** lofprijzing in. **Elke** morgen en avond moeten Levieten de **HERE** onafgebroken prijzen (1 Kron. 16 : 4-40).

Nu noemde ik al het feestelijke **lofoffer**. Dat **vormt** een climax in de omgang met God. Maar behalve zo'n speciaal moment moet heel de omgang met God ingebed zijn in lofzeggingen, ook als we niet op zo'n hoogtepunt zijn. Zijn woorden en werken **dragen** immers alles. Je looft God ook door schuld te belijden (Ezra 10 : 7v, Joz. 7 : 19v, Ps. 51 : 14, 15), en door je **nood** tot Hem uit te **roepen** (Ps. 50 : 14, 15). Ook de voorlezing van de **Schriften** lag ingebed in lofzeggingen (Neh. 8 : 7, zelfonderbrekingen in de apostolische brieven). En de aanspraak van God in je gebed is een **lofwoord** (veel psalmen, Hand. 4 : 24).

Lofzeggingen in verschillende nuances **vormen** de bedding voor alle onderdelen van de omgang met God. Zo **was** het **ook** in de latere synagoge-liturgie.

Onder de vaste **lofzeggingen** vind je **bijvoorbeeld** het 'driemaal heilig' dat de engelen roepen (Jes. 6 : 3). Zoals Psalm 103 zegt, klinkt de lof op aarde samen met de lof in de hemel.

Zingt een nieuw lied

In het Nieuwe Verbond geeft God alleen maar meer reden tot lof. **Lo-ven** is het kenmerk van vervuld zijn met de Geest (**Hand.** 10 : 46, Ef. 5 : 19, Kol. 3 : 16). De **Geest** leert de gemeente **voor** Gods **troon** leven in permanente **lofzeggingen** (**Luk.** 24 : 53, **Hand.** 2 : 11, Heb. 13 : 15). Het leven en samenkomen van de gemeente ligt ingebed in lof (**Hand.** 2 : 47). **Ook** nemen mensen

lofwoorden van engelen over (Opb. 4 en 5, Heb. 12 : 22v). In de samenkomst ben je je de engelen bewust (1 Kor. 11 : 10).

In die lof moeten Gods **verdergaan**-de werken in Christus met zoveel woorden genoemd worden. Naast lof op de Vader, moet er ook directe lof **zijn voor Christus**. Gods Geest verheerlijkt hen in **ons** (Joh. 16 : 14, 15, 17 : 10). Daarom zijn de **lofwoorden** en **lofliederen** van het Oude Verbond onvoldoende. **Er moeten** nieuwe **liederen** komen, niet **mondjesmaat** maar uitbundig, naar de stijl van de Geest (Ef. 5 : 19, Kol. 3 : 16). Deze vragen om de stijl van de psalmen: **Gods woorden en werken horen in het centrum**. Als **we** zo **in** de lof Gods **klok** niet bijhouden, **doen** we afbreuk aan **zijn** eer. Bovendien **moeten we** ons dan schamen tegenover de engelen en **gestorvenen**, die dat wel doen.

Concreet moet in de samenkomst het roemende **lof** offer als hoogtepunt naar **voren** komen. Tegelijk moeten de andere onderdelen nadrukkelijk worden **ingebed** in **lofzeggingen** op God en Christus in meerdere **toonaarden**.

Op elkaar gericht

Bijvoorbeeld Psalm 136 laat zien dat God loven tegelijk verkondiging aan elkaar is. Je eert de **HE-RE**, en houdt zo elkaar zijn woorden en werken voor (vergelijk ook Ps. 118 : 1-4). Daarop past als antwoord lofzegging. Zo'n lied werd dan ook uitgevoerd in **beurtzang**: tussen **verschillende koren**, in samenspel met het **volk**. Je kon ook met je '**amen**' instemmen (Ps. 106 : 48, 1 Kron. 16 : 36, 1 Kor. 14 : 16).

Ook het Nieuwe Testament zegt dat het **zingen** van **lofliederen** een vorm van onderlinge verkondiging is (Ef. 5 : 19, Kol. 3 : 16). Als Paulus zegt: 'spreekt onder **elkaar**', **kun je denken** aan vormen van **wisselzang** en **beurtspraak**. Daarom is het onjuist als wij koren **of** vormen van **wisselzang** willen

veren uit de kerkdienst, omdat **dan** niet iedereen alles zingt. **Vaak** noemt men dit typerend voor de 'armoede' van het Oude Testament. Het heeft echter te maken met het feit dat wij ons in het **loven** van God ook richten op elkaar. Om dat besef te **versterken**, zijn zulke vormen **nuttig**.

Muziek

Ook **muziekinstrumenten** worden wel getypeerd als **Oudtestamentische** schaduwen. Maar **daarvoor** biedt de Bijbel geen grond. Zingen met **instrumenten** was waarschijnlijk normaal in de **oudoosterse** cultuur. Wanneer God het als schaduw had bedoeld, zou het onderdeel moeten uittrekken van de Oudtestamentische wetgeving. Maar de Bijbel noemt **muziekinstrumenten** meer 'en passant' (ps 68, ps 150). Ze vormen kennelijk **gebruikelijke middelen** om de lof op God te verhogen.

David's instructies voor de **zang** bij het heiligdom stellen waarschijnlijk niet de zang en de muziekinstrumenten bij het heiligdom in. David sluit aan bij wat al bestond, en regelt dat deze muzikale **lofprijzing** permanent moet **zijn** (1 Kron. 15 : 16, 25 : 2, 3, 6). Wel **waarborgt hij** de aanwezige kwaliteit van de musici. Het zijn vakmensen, **die weer** anderen **moeten opleiden** (1 Kron. 25 : 7v).

Beter past de conclusie dat wij **beschikbare** middelen optimaal **mogen** benutten in de lof op **God**. De Schepper mag geëerd worden met behulp van **zijn** schepping. Voor de **HERE** moet het zo goed mogelijk **zijn**.

Wat 'm goed mogelijk' is, **hangt** samen met de omstandigheden en mogelijkheden van de gemeente **in een bepaalde tijd**. In de **synagoge** waren wel geschoolde **voorzang**-gen, maar geen muziekinstrumenten. Verondersteld is dat dit ook voor de eerste christenen gold. In de tijd van de Reformatie drongen **sommigen** aan op soberheid om de **roomse** uiterlijkheid af te leren. Uit

tijden van vervolging is bekend dat 'fluisterend' gezongen **werd**. Wij moeten **niet één** van deze historische **omstandigheden** als norm nemen, maar binnen de mogelijkheden en **beperkingen van onze tijd** en situatie de lof op God zo goed mogelijk regelen. Wanneer dat kan door vakbekwaamheid, **koorzang**, of andere muzikale middelen in te schakelen en te waarborgen, is dat **alleen maar mooi**.

Amen

Het woord 'amen' wil in de Bijbel niet zozeer je eigen woorden onderstrepen. Het is **een** acclamatie om te reageren op wat **een** ander zegt. Meestal een lofwoord, maar ook de voorlezing van de Schrift (Neh. 8 : 7) en de opsomming van Gods beloften en bedreigingen (Deut. 27).

Nergens **zegt de** Bijbel dat **wij** dit Hebreeuwse woordje alle eeuwen moeten blijven gebruiken. Wel is **het goed om – hoe ook – openlijk in** te stemmen met goede woorden over God. Maar **er bestaan ook andere** acclamaties, zoals '**Halleluja**', '**Hosanna**' en '**Maranatha**'. Wel is het mooi om de **band** met de **kerk** van **eerdere** tijden vast te houden. Zo is ook **het** woord 'amen' **be-**waard.

Maar dan moet je dat **woord** ook **recht**doen. Anders versteent het. Het woord 'amen' zou als een acclamatie moeten klinken. Je **kunt** het samen hardop spreken of zingen, in de kerkdienst maar ook **aan** tafel of in een vergadering, of zo maar wanneer iemand goed **spreekt** over God.

Geboden

Hand. 2 : 42 noemt (naast onderwijs, gemeenschap, en maaltijd) **gebeden** typerend voor de gemeente, dus ook voor de **samenkomsten**. Kennelijk waren er zelfs **samenkomsten** die helemaal **in** het **teken** van **gebed** stonden (Hand. 4 : 24, Hand. 12 : 5, Hand. 13 : 2). Net als in het Oude Testament spreek je in

die gebeden God aan **vanuit** zijn werken en woorden. Op die basis klinken **dank**, **smeking** en voorbede (Hand. 4 : 24, Fil. 4 : 6, 1 Tes. 5 : 17).

Bij de voorbede hoort de voortgang van Christus' evangelie en denk je aan 'alle' mensen, met name aan hen met **verantwoordelijkheid** (Kol. 4 : 2, 3, 1 Tim. 2 : 1, 2). In dat bidden is de gemeente verbonden met de nood van heel de schepping. Er is samenhang nissen het 'zuchten' van de Geest, van de gemeente en van de schepping (Rom. 8). Uit die nood roep je om **de** komst van **Christus** (1 Kor. 16 : 22, Opb. 22 : 20).²

Deze gebeden richten zich dan ook niet alleen tot God de Vader, maar ook tot de **Heer**, Jezus Christus (Joh. 14 : 14, Hand. 7 : 59, Rom. 10 : 12, 13, 2 Kor. 12 : 8). Dat is de passende reactie op Christus' werk.

In deze gebeden gingen **meerdere gemeentelieden** voor. Niet alleen voorgangers, maar ook anderen. En niet alleen mannen, maar ook vrouwen (1 Kor. 11 : 4, 5, 1 Tim. 2 : 8, 9).

In het volgende artikel noem ik nog het avondmaal. Verder kijken we hoe het **deputatenrapport** in het licht van de **bijbelse** bezinning de huidige liturgische praktijk in **onze** kerken ziet.

UIT DE KERKEN

Beroepen te Assen-Zuid (miss. dienst te **Curitiba** Brazilië); te R. Sietsma te Maceió (Brazilië); te Axel: G. **Zomer** te 't **Harde**; te Groningen-Zuid: P.M. de Wit te Gouda; te Leens: H.K. Bouwkamp te **Mariëberg**.

Bedankt voor Buitenpost: O.W. Bouwsma te Roden; voor Goes en **Hardenberg-Oost**: C. van den Berg te Amersfoort-Oost.

Aangenomen naar **Spakenburg-Noord**: J.J.C. Dee, l.l. hervormd

predikant, die bedankte voor Axel, Dronten (**wijk** Zuid), Steenwijk, Enschede-Zuid, Bedum, Ureterp.

Doctoraal examen

Kampen – Aan de Theologische Universiteit slaagden voor het doctorale examen: I.I. Antuma en A.A.J. de Boer, beiden woonachtig te Kampen.

Verlof

Assen – Tot begin februari 1996 is ds. J. **Janssen**, zendeling in **Curitiba** (Brazilië), met verlof in **Nederland**. Adres: Vakantiecentrum **Wit-zomer** nr. 7.9405 VE Assen.

Jubileum

Drachten – Het was dinsdag 21 november jl. 45 jaar geleden dat ds. J.G. **Agema**, emeritus-predikant van de **kerk van Drachten-Zuid/Oost** en woonachtig te Pretoria (Zuid-Afrika), in het ambt bevestigd werd.

Ds. Agema werd op 25 juni 1916 geboren en op 21 november 1950 verbond hij zich aan de **kerk** van **Drachten-Zuid/Oost** voor **missionaire** arbeid. Hetzelfde jaar werd hij uitgezonden naar Borneo in Indonesië. In 1961 werd &. Agema door de Indonesische autoriteiten **gearresteerd**, voor negen maanden gevangen gezet en daarna als **ongewenst vreemdeling** uitgewezen. Na een kort verblijf in Nederland vertrok hij in 1964 naar Zuid-Afrika, waar hij als zendeling **werkzaam** bleef tot aan zijn emeritaat op 16 juni 1984.

Overleden

Enschede – **Willem** Gort, accountant van beroep, is op 74-jarige leeftijd overleden. Gort was vanaf het begin (eind jaren '50) betrokken bij het zendingswerk van de kerk van Enschede-Noord. Meer dan 25 jaar heeft hij de functie van **zendingspenningmeester** uitgeoefend. Hij maakte zich in zijn functie sterk

voor een planmatig denken over de zaak, in de Geest van wijlen ds.

D.K. Wielenga die ooit eens heeft gezegd: 'De zaak van de Koning is grote business'.

Gort heeft zich ingezet voor de zakelijke alsook voor de meer **persoonlijke** kanten van het zendingswerk, dit zowel binnen de **kerke**raad van Enschede-Noord als in de **AZE** (Adviescommissie Zendingszaken Enschede-Noord). Ook binnen het CvS (het College van **Samenwerking** van alle zendende kerken) vervulde hij een belangrijke rol, waarbij hij zich inzette voor meer eenheid in het beleid zonder uit te gaan van de belangen van één zendende kerk.

Om de berichtgeving over het zendingswerk te verbeteren, **was** hij onder meer een van de **belangrijkste** stimulators van het blad T06 **aan de einden** der aarde. Verder **was** hij nauw betrokken bij de oprichting van de Gereformeerde Missionologische Opleiding (GMO).

Adreswijzigingen e.d.

Broek op Langedijk * Scriba: L.M. Hospers, De Wup 38, 1721 EB, ☎ (0226) 321243 (pag. 117).

Delft * Scriba: P.M. de Jong, A. van **Schendelplein** 52, 2624 CP, ☎ (015) 2626880 (pag. 131).

Persbericht

Wegens verschil van inzicht inzake het beleid ten aanzien van het **Archief- en Documentatiecentrum** van De Gereformeerde Kerken in Nederland, gevestigd te Kampen, hebben de synodale deputaten Kerkelijke Archieven en Documentatie van deze kerken en de archivaris van het Archief- en Documentatiecentrum, drs. G.C. Groenleer, in overleg besloten **per 31 december 1995** het dienstverband te **beëindigen**. Vanaf 1 november treedt als **tijdelijke** vervangster op drs. W.J. Nap. Het **Archief- en Documentatiecentrum** is **voortaan** geopend op werkdagen van 9.00 tot 17.00 uur.

Schooldagtoespraak 1995

'Waarom zit je te slapen?' Wanneer dat tegen je gezegd wordt, zul je dat meestal niet aangenaam vinden. Omdat je gestoord wordt in je rust. Of omdat er iets verwijtends in deze vraag klinkt. Iets in de trant van: je hoorde wakker te zijn, goed op te lenen of bezig te zijn; je hebt wel wat anders te doen dan half slapend op je stoel te zitten!

'Waarom zit je te slapen?' Die onaangename vraag stel je niet zo maar aan iedereen. Zeker niet aan iemand die het over jou te zeggen heeft. Zoals je vader of moeder. Of je chef. Laat staan dat je zo iets tegen God zou zeggen: 'waarom slaapt U, HERE God?' Wie durft dat nu tegen God te zeggen?

Toch gebeurt dat een keer in de Bijbel. Eén keer, in Psalm 44,24. Daar wordt aan God de vraag gesteld: 'Here, waarom slaapt U?' Dat klinkt ons heel oneerbiedig in de oren. Wie vraagt er nu aan God, waarom Hij slaapt? In elk geval is het voor ons een vreemde uitspraak. Het idee alleen al, dat God zou slapen!

Maar wat voor ons heel vreemd en oneerbiedig is, hoeft dat in de tijd van het Oude Testament nog niet geweest te zijn. De gedachte dat een god zou slapen, was toen veel gewoner. Althans voor de heidenen. De heidenen in de omgeving van Israël dachten, dat de meeste goden net als de mensen 's avonds naar bed gingen en 's morgens weer wakker werden. In het oude Egypte werden in de afgodentempels hymnen gezongen, waarmee de godheid 's morgens vroeg gewekt en begroet werd. De goden waren ook erg op hun rust gesteld. Zeker de allerhoogste goden vonden, dat zij van een onbezorgde rust moesten kunnen genieten. Uit

Mesopotamië zijn teksten bewaard gebleven, waarin hooggeplaatste goden klagen over hun slaapproblemen. Zij worden wakker gehouden door de herrie van de lagere goden of de mensen op aarde. Daar moet dus een eind aan komen! Want hoge goden moeten ongestoord kunnen slapen.'

Verder geloofden de heidenen, dat sommige goden de helft van het jaar in de onderwereld verbleven. Dan waren zij als het ware dood en oefenden geen invloed uit op de gang van zaken op aarde. De Babyloniërs dachten dat van de god Tammuz.² De Kanaänieten dachten het van hun god Baäl. In de droge tijd, de zomer, zat Baäl in de onderwereld en was hij machteloos. Die tijd waarin Tammuz of Baal in de onderwereld verbleven, wordt soms aangeduid als de tijd waarin deze goden sliepen.³ Een soort merslaapje dus.

Op verschillende manieren heeft men een verband proberen te leggen tussen dit heidense geloof aan slapende goden en die vreemde uitspraak in Psalm 44, 24: 'waarom slaapt U, Here?' Erg overtuigend is dat allemaal niet.⁴ Bij één voorstel ligt dat een beetje anders. Een jaar of wat geleden heeft iemand namelijk gewezen op enkele teksten uit Mesopotamië, waarin erover geklaagd wordt, dat een afgod net doet alsof hij slaapt. Die klacht zou volgens deze schrijver te maken kunnen hebben met een gewoonte van luie koningen. Terwijl hun middagjutje al lang verstreken was, zouden die luie koningen hun lakeien nog opdracht hebben gegeven tegen & mensen te zeggen: 'zijne majesteit slaapt nog'. Op die manier maakte de koning zichzelf onbereikbaar voor mensen die hem

iets wilden vragen.⁵

De vraag of koningen in het Oude Nabije Oosten er werkelijk zulke gewoonten op m hielden, hoeft hier niet beantwoord te worden. Evenmin is van belang, of je echt een verband kunt leggen tussen die teksten over goden die zich voordoen alsof zij slapen, en de vraag 'waarom slaapt U?' in Psalm 44. De situatie is in elk geval vergelijkbaar. In Psalm 44 klaagt Gods volk erover, dat God niets doet aan hun nood. Een vijandig leger heeft een verpletterende overwinning op Israël behaald. Leden van Gods volk zijn als krijgsgevangenen weggevoerd naar het buitenland. Alle volken beschimpen hen. Nog dagelijks worden er kinderen van God gedood. Maar God doet daar niets aan (vgl. vers 10-17, 23-25). Onbegrijpelijk is dat. Want Israël had de HERE God zo anders Ieren kennen. Toen zij het beloofde land Kanaän binnentrokken, had Hij voor hen gevochten. Hij had de Kanaänieten en andere volken voor hen verdreven en hen in hun land een plaats gegeven (vers 2-4). Daarna hadden zij de HERE vaak de rug toegekeerd. Maar nu, in de tijd van Psalm 44, was dat niet het geval. Zij weten het zeker: wij zijn God trouw gebleven; wij hebben niet voor de afgodendienst gekozen, maar vertrouwen op Hem alleen. Daarom kan het niet zo zijn, dat God ons straft voor onze ontrouw. Het is juist andersom: al die ellende overkomt ons, omdat wij het volk van God, het volk van de HERE, zijn (vers 5-9, 18-23)! Daar begrijpt Gods volk in Psalm 44 helemaal niets van. Waarom laat God hen dit alles overkomen? Waar blijft de bescherming die Hij hun beloofd had, als zij Hem trouw

zouden blijven? Waarom doet Hij zo anders dan Hij gezegd heeft? Waarom geeft Hij hun de indruk, dat Hij niets meer om hen geeft (vgl. vers 13 en 25)? Die vragen brengen Gods volk in Psalm 44 tot de wanhopige klacht: Waarom houdt U Zichzelf voor ons onbereikbaar? Waarom luistert U niet naar ons en moeten wij U als het ware met geweld tot ingrijpen bewegen? Kortom: Here, waarom slaapt U?

Dat is een heel verregaande uitspraak. Zoals wij net zagen, was de gedachte aan slapende goden in de tijd van het Oude Testament niet vreemd. Maar Israël wist, dat zijn God heel anders was. Het zong met de woorden van Psalm 121: 'zie, de Bewaarder van Israël sluimert noch slaapt'. Slapen, dat kon je van een afgod als de Kanaänitische god Baäl verwachten. Elia stak daar de gek mee, toen hij heel het volk bijeengebracht had op de berg Karmel. Uren lang smeekten de profeten van Baäl hun god, of hij hun wilde antwoorden met vuur uit de hemel. Maar er gebeurde niets, helemaal niets. 'Jullie moeten nog harder roepen', spotte Elia toen; 'misschien ligt Baäl wel te slapen en moeten jullie hem wakker maken' (1 Koningen 18,27). Ja, met Baäl kon je zo iets overkomen. Maar juist niet met de HERE, de God van Israël. Toen Elia tot Hem riep, schoot onmiddellijk het vuur uit de hemel neer. Toen moest iedereen het wel erkennen: Baäl en de HERE, zij zijn niet met elkaar te vergelijken; slapen, dat doet Baäl, maar de HERE nooit.

Mocht Gods volk dit dan wel tegen God zeggen: 'waarom slaapt U, Here'? Overschrijd je niet de grenzen van wat in het gebed geoorloofd is, als je dat tegen God zegt?

Niemand kan ontkennen, dat er in de Bijbel soms dingen over God gezegd worden, die zo niet gezegd mogen worden. Denkt u alleen maar aan alles wat de vrienden van Job over God gezegd hebben. Alle mensen die wij in het Oude Testament tegenkomen, zijn zondige

mensen die soms zondige dingen over God zeggen. Toch kunnen wij dat niet zeggen van de wanhopige vraag van Gods volk in Psalm 44, 24. Ongetwijfeld zijn deze woorden gesproken door een zondig volk. Maar ze staan in een psalm. Een gebedslied waarvan het opschrift zegt, dat het afkomstig is uit de kring van de Korachieten. Psalm 44 is niet zomaar een lied van een willekeurige Israëliet. Het is een gebed dat door de Korachieten in de eredienst in de tempel gebruikt werd. Het is één van die honderdvijftig liederen die Israël van God zelf gekregen heeft. Net zoals de Here Jezus door middel van het Onze Vader zijn discipelen leerde bidden, zo leerde de HERE het volk Israël door de psalmen hoe het tot Hem bidden en voor Hem zingen kon.⁶

De HERE, Hij is de God die nooit slaapt of sluimert. Maar diezelfde God heeft het goed gevonden, dat zijn volk tegen Hem zei: 'Here, waarom slaapt U?' Nee, dat betekent niet, dat je alles tegen God mag zeggen, alles wat je in de mond komt. De HERE kan mensen ook bestraffen om wat zij tegen Hem zeggen. Dat deed Hij bijvoorbeeld een keer bij de profeet Jeremia. Jeremia zag het op een gegeven moment helemaal niet meer zitten. De dienst van de HERE leverde hem alleen maar smaad en ellende op. Toen zei hij tegen de HERE: 'HERE, U bent net als een uitdrogende beek; zo'n beek waar je geen staat op kunt maken; je loopt ernaar toe in de veronderstelling er water uit te kunnen drinken, maar dan blijkt hij ineens droog te staan! Zo bent U nu ook: ik kan op U absoluut niet aan' (Jer. 15, 18). Toen antwoordde de HERE Jeremia, dat hij dat niet zeggen mocht. Als Jeremia weer dienst wilde doen als Gods profeet, dan moest hij ermee ophouden zulke vermetele taal uit te slaan (vgl. Jer. 15, 19).

Je kunt maar niet van alles en nog wat tegen de HERE zeggen. Niet alles, maar wel veel. Uit Psalm 44 blijkt, dat de HERE niet altijd een

meetlatje langs onze vragen en onze klachten legt. Zolang als wij maar met die vragen en die klachten naar Hem toegaan. En niet naar één van die vele afgoden uit de tijd van het Oude Testament of uit onze eigen tijd. Dat wil Hij namelijk dolgraag: dat wij als zijn volk alles wat wij op ons hart hebben aan Hem voorleggen. En niet alleen maar over Hem praten, maar *Hemzelf aanspreken* in ons gebed.

Als Gods volk de HERE zelf aanspreekt met zijn vragen en klachten, is er bij God heel veel ruimte. Ruimte van begrip voor ons onbegrip. De ruimte van het hart van de Vader, die zelf horen wil wat zijn kinderen op hun hart hebben. Die onze beperkingen en zwakheden kent. Die in de nood onze klachten niet afwijst, maar bij ons wil zijn. Nu staat Gods volk er vandaag heel anders voor dan in de tijd van Psalm 44. Vandaag in Nederland geen vervolging van Gods volk, geen vervolging van de kerk. Wij zijn vrij om de HERE te dienen. Wij zijn vrij om zelf de opleiding van onze predikanten te verzorgen. Wij beschikken over voldoende geld om die opleiding in stand te houden. Wij danken de HERE vandaag voor zijn goede zorg voor zijn kerk en speciaal voor de Theologische Universiteit. Elke dag laat Hij zien, dat Hij over ons de wacht houdt.

De mensen om ons heen staan ons niet naar het leven. Wij worden wel door veel mensen als een beetje achterlijk beschouwd. Wij worden soms gesmaad. Maar dat wij daar nu zo'n last van hebben... Misschien hebben wij wel last van iets anders. Ik weet het eigenlijk wel zeker. Ook in dit kerkgebouw zitten nu mensen aan wie het verdriet knaagt. Verdriet om een zoon of dochter die de HERE de rug toeerde. Verdriet om een broer of een zus, of een goede vriend, die brak met het geloof en van de kerk niets meer wil weten. De vijand slaat wel degelijk gaten in de gelederen van Gods volk.

De Theologische Universiteit staat

daar niet buiten. Zij is niet **een** machtig bastion **waar** de vijand nooit vat op kan krijgen. De duivel stopt echt niet **vóór** de Kamper brug.

Wij mogen hier als docenten werken in **één** en hetzelfde geloof. Laten wij **God** daarvoor danken. En Hem bidden dat het **zo** blijft. **Hij** waakt over ons.

Maar dat neemt niet weg, dat je je soms machteloos voelt. Wie kan er nu nog mensen in Nederland **enthousiast maken voor** het christelijk geloof? Wij hebben in de gereformeerde leer een **prachtig** geschenk gekregen en je wilt de mensen daarvan overtuigen. Maar het valt vaak zo tegen. Kan de gereformeerde theologie echt een bevredigend antwoord geven op de vragen die de mensen van tegenwoordig bezighouden? Kun je met **je** theologie studenten van de negentiger jaren helpen? Bet lijkt er soms helemaal niet op.

Nu is **gereformeerde** theologie **maar** mensenwerk. Van ai het theologisch denkwerk komen **vroeg** of laat de zwakke kanten en de gebreken naar voren. Van **gereformeerde theologie** op zich kan geen mens leven. Leven kun je alleen van het evangelie van Jezus Christus. Dat evangelie mag **en** willen wij hier aan de Theologische Universiteit dienen. Daar willen u en jullie vandaag voor bidden. Wat God **met** dat evangelie **en** met zijn volk in de wereld doet, dat **begrijpen** wij **soms** niet. Soms denk je, dat er niets van te zien **is dat** Hij achter je staat en zijn kracht voor zijn evangelie inzet. **Dan** dringt de **vraag** zich aan je op: '**HERE, waar** bent U eigenlijk? Doet U nog wel iets?' **Wat** is het dan een bemoediging, dat je zulke vragen altijd **aan Hem kunt** voorleggen. **Als** het moet zelfs op die vrijmoedige manier van Psalm 44: Here, waarom slaapt U? Waarom laat u zo weinig **van U** merken?

Dan moet je wel die andere verzen van **Psalm 44** erbij **kunnen zeggen**: '**HERE**, wij hebben uw **verbond** niet vergeten. Wij hebben onze handen niet uitgestrekt naar een

vreemde god' (vers 18, 21v.). Wij willen graag erkenningen **waarde-ring** in de wetenschappelijke **wereld** van vandaag. Maar die erkenning en waardering zijn voor **ons** niet het een **en al**. Wij willen graag mensen **zijn** die midden in hun eigen tijd staan en daar antwoorden geven, antwoorden die de mensen overtuigen. Maar wij buigen ons niet neer voor de afgod van een of ander progressivisme. En evenmin voor de afgod van het conservativisme. Wij buigen alleen voor U en voor uw Woord. Maar daarvoor dan ook helemaal. Wij **willen niet** leven in **een** schijnbaar beschut gebied waar wij onbereikbaar zijn voor **nieuw** licht & **uit uw** Woord naar ons toekomt. Wij sluiten **ons** niet bij voorbaat af **voor** mogelijke correcties die op onze overtuiging en onze **theologie** moeten worden aangebracht.

Als wij dat kunnen zeggen, dan geeft de **HERE** ons niet altijd datgene waar wij op hopen. **Dan** geeft Hij niet meteen antwoord op al onze waarom-vragen. Net zo min als

Hij dat met de waarom-vragen van Psalm 44 deed. Maar dan kunnen wij wel altijd **met** alles **wat ons** bezighoudt bij Hem terecht. En de **vas-te overtuiging** dat Hij naar ons luisteren **wil** en dat Hij bij ons is.

¹ Zie ANET, 61, 104, 106; Bernard F. Batto, 'The Sleeping God', in: *Biblica* 68 (1987), 159-164; Thomas H. McAlpine, *Sleep, Divine & Human, in the Old Testament*, (Sheffield 1987), 181-191.

² Vgl. Ezech. 8, 14, **waar** blijft, dat in de laatste jaren van het koninkrijk Juda ook **Judeese vrouwen** meededen aan de rituelen waarin **Tammuz' gang** naar de onderwereld betreurd werd.

³ Vgl. McAlpine, *Sleep*, 193, 132 noot 11, 233 noot 13.

⁴ Zie Batto, 'Sleeping God', m.n. 170; Geo Widengren, *Sakrales Königtum im Alten Testament und im Judentum*, Stuttgart [1955], 68; zie voor een kritische bespreking van deze opvattingen: McAlpine, *Sleep*, 192v., 195v.; M.H.E. Weippert, 'Slapende en ontwakende of stervende en herrijzende goden?', in: *Nederlands rheologisch tijdschrift* 37 (1983), 281-283; vgl. ook de radiolezing van Professor Peels uit Apeldoorn in: A.G. Knevel (ed.), *Moeilijke psalmen*, Kampen [1992], 32v.

⁵ McAlpine, *Sleep*, 189-191, 197-199, 232 noot 8.

⁶ Zie hierover verder: G. Kwakkel; B. Vuijk, *Gods liedboek voor zijn volk*, Barneveld [1988], 12v.; G. Kwakkel, 'Woorden antwoord', in: *Lustrum Almanak FQI* 1989, 140-145.

STICHTING AFBOW

De stichting *Afbouw* te Kampen stelt zich ten doel de beoefening van de gereformeerde theologie te bevorderen door met name te helpen bij de financiering van proefschriften ten dienste van promoties aan de Universiteit te Kampen.

Voor haar inkomsten is de stichting geheel aangewezen op giften van meelevende kerkleden.

Inlichtingen worden graag gegeven door het bestuur:

C. Trimp (05202-14869),

B. Kamphuis (05202-26248) en

J.G. de Kimpe (05202-16384).

Giften, die fiscaal aftrekbaar zijn, worden graag ingewacht via bankrekeningno. 63.18.36.934.

ten name van Stichting Afbouw

p/a Hoefblad 4

8265 GM Kampen.

Postrekening van de Credit Lyonnais Bank te Kampen: 806552.

WIE BENT U?

Jetze J.D.Baas

Over de identiteit van het gereformeerde onderwijs

Inleiding

Wie ben je? Een lastige vraag. Zeker als hij zo ~~naar~~ recht op de man af op je afgevuurd wordt. Tja, wie ben je eigenlijk? Dat is lang niet altijd duidelijk onder woorden te brengen. Soms weet je het zelf niet eens precies. En wat ga je nu zeggen? Wie je graag zou willen zijn, of wie je werkelijk bent? En kun je het eigenlijk wel? Er zijn een aantal objectieve persoonsgegevens die je kunt geven: Ik ben een man, rood ~~haar~~, blauw/groene ogen 1 m 72 lang enzovoorts. Maar dat ~~zegt~~ nog niets over je 'zijn'. Wie ben je nu eigenlijk.

Vaak hebben andere ~~mensen~~ wel een bepaald beeld van je: 'Hij is niet zo geduldig. Hij neemt te weinig tijd om met me te praten. Hij is vriendelijk.' enzovoorts. Dat kan wel eens een heel ander beeld geven dan jij van je zelf hebt. Een heel ander beeld dan dat wat je uitstraalt. in dit artikel en een aantal k — hierna zal deze rubriek in het teken staan van de identiteit van het gereformeerde onderwijs. Deze keer een inleidend artikel, met name gericht op het basisonderwijs.

Gereformeerde school

De vraag 'Wie ben je?' wordt de laatste tijd door ouders ook steeds ~~meer~~ aan de school gesteld. Zeker aan de gereformeerde school. Zeg nu eens precies waar je staat? Wat maakt je onderwijs zo specifiek? Je weet zelf wel als bestuurder of onderwijsgevende wat je met je onderwijs wilt. ~~Maar~~ komt dat bij ouders ook zo over? En steeds meer ouders vragen zich af: 'Waarom zou ik mijn kinderen naar de gereformeerde school sturen? Is het on-

derwijs daar beter, of zo? Twee ~~keer~~ twee is toch zeker vier, waar je ook naar school gaat.'

Waarom zou ik mijn kinderen naar de gereformeerde school sturen?

Nu kan het zijn dat de mensen in de school denken dat de meeste ouders wel weten waarom ze hun kinderen naar de gereformeerde school sturen. Bovendien het staat toch boven de deur: gereformeerde basisschool. De leerkrachten zijn allemaal lid van de gereformeerde kerk. Is dat niet genoeg? Wat willen die ouders nog meer?

Automatisch

In veel plaatsen sturen kerkleden hun kinderen ~~min~~ of meer automatisch naar de gereformeerde school. En de school schrijft die kinderen ook bijna net zo automatisch in. Men kijkt in het handboekje van de plaatselijke kerk welke kinderen van de kerk volgend jaar vier worden en die worden alvast genoteerd in het leerlingenbestand. Ze gaan er gewoon van uit dat ze komen. Als het zo gaat, zit daar een heel goede kant aan. Gereformeerd onderwijs moet voor ouders die de doopbelofte voor hun kinderen hebben afgelegd een vanzelfsprekende zaak zijn. Het vervelende daarbij is alleen dat de keus dan vaak niet bewust ~~gemaakt~~ wordt. Want: 'het hoort gewoon zo'. Ouders vinden het dan wel makkelijk: je bent mooi van een aantal zaken af. Systematisch uit de Bijbel vertellen, verhalen uit de kerkgeschiedenis, psalmverzen aanleren, napraten over de preek.

O opvoeding en onderwijs

Dat regelt de school allemaal wel! Als het er zo voor staat is er geen sprake van een positieve keus voor gereformeerd onderwijs.

Schoolteam en ouders hebben elkaar nodig voor een goede begeleiding van het kind.

Het is voor de school ook geen goede zaak als het inschrijven van kinderen zo'n automatisme is geworden. Schoolteam en ouders hebben elkaar veel te hard nodig voor een goede begeleiding van het kind. Het gaat immers om kostbaar materiaal: kinderen van God. Het ingeslepen automatisme kan er toe leiden dat de school heel weinig zorg meer besteedt aan haar gereformeerde karakter. De kinderen komen immers toch wel! En dat betekent stilstand in de ontwikkeling van levendig gereformeerd onderwijs. En iedereen weet dat achteruitgang ~~ikt~~ gevolg van stilstand is.

Waarin gereformeerd?

Wat maakt een gereformeerde school eigenlijk gereformeerd? Waar in komt dat ~~tot~~ uiting? Hoe kunnen ouders dat herkennen? Voor deze vragen richten we ons in dit artikel voornamelijk op de basisschool. Bij de gereformeerde basisschool kunnen ouders er vanuit gaan dat de mensen die daar werken op hun gereformeerd-zijnaanspreekbaar zijn. Dat moet dan ook uit hun woorden en daden blijken. Kenmerkend voor het gereformeerd-zijn is dat we willen leven vanuit het verbond dat God met ons en onze kinderen heeft opgericht. Daarover liep immers de vrij-

making in 1944. Door de doop verzegelt onze **goede** God **zijn** beloften aan onze kinderen. Wij beloven als ouders – en de rest van de gemeente **was** daar bij als getuige – dat **we** de kinderen in die beloften van God zouden onderwijzen en laten onderwijzen. **Dan** moet dat op één of andere manier in de gereformeerde school terug te vinden zijn. Dat zou een soort handelsmerk moeten zijn van de school. Kenmerk van de verbondsofopvatting is de rijkdom waar je van uit mag gaan: De Here God heeft zijn handen op jou en je kinderen gelegd! Dat stemt tot grote dankbaarheid. Die stemming is dan ook bepalend voor het klimaat van de gereformeerde school: Dankbare verwondering. Geen trotse gearriveerdheid.

Die stemming is dan ook bepalend voor het klimaat van de gereformeerde school: Dankbare verwondering.

Nu klinkt dat allemaal theoretisch en heel bekend in de oren. **Maar** hoe gaat dat nu in de dagelijkse praktijk?

De praktijk

De bovengenoemde gedachten **zijn** heel bepalend voor de dagelijkse omgang met elkaar. Het zet de toon voor de omgang met de Here binnen de school. Het verklaart bijvoorbeeld waarom er een eerbiedige houding moet zijn bij bijbelvertelling, bidden en psalmen zingen. Een houding bij de leerkracht maar ook bij de leerling. De grote genade van de Here voor **ons** geeft ook richting aan de houding van de leerkracht tegenover de leerlingen omgekeerd. De leerkracht mag de genade van God, die hij of zij in het leven heeft ervaren, doorstralen naar de kinderen. Een houding van liefde en veel geduld. De leerkracht is op school de reflector van Gods liefde. Hij geeft die **weer** door **aan** de kinderen. Zoals de ou-

ders dat thuis ook doen. Van de kinderen wordt gehoorzaamheid geëist in alles wat redelijk is. Een leerkracht geeft ook duidelijk leiding. Want dat verwacht het kind ook van hem of haar. Duidelijke regels (en ook goed gemotiveerd) in de school bieden het voor het kind zo noodzakelijke gevoel voor veiligheid. Die liefde en dat geduld van de leerkracht straalt **ook** door in zijn **omgang** met de leerling met leer- en gedragsproblemen. Een gereformeerde school besteedt juist **extra** aandacht aan die kinderen die problemen geven. Pestgedrag wordt tot het uiterste **bestreden**.

De leerkracht is op school de reflector van Gods liefde,

Een gereformeerde school **mag** ook van het kind eisen dat er uit komt wat er in zit. De school mag niet van het ene **kind** die prestaties **eisen** die bijvoorbeeld haar buurmeisje wel kan leveren. Ieder **moet** namelijk presteren naar eigen **vermogen**! Niet naar dat van de burens. Dat wil zeggen dat de school onderwijs **op maat** moet leveren. Rekening houdend met individuele verschillen. Dat kan niet totaal individueel **zijn**, omdat **daarvoor** de mankracht ontbreekt. Toch moet **men** met ieder individu rekening houden.

Ieder moet presteren naar eigen vermogen! Niet naar dat van de burens.

Dankbaarheid

Het leven in het verbond binnen de school krijgt ook aandacht in de houding van de kinderen tegenover heel de schepping. Eerbied voor alles wat God maakte. Dat kan zijn dat **Turkse** jongetje bij jou in de buurt, of dat meisje **wat** zo moeilijk te benaderen is, maar ook het gebruik van WC-papier en de **manier** waarop we op **school** het afval verzamelen. Je zorg voor de planten en je school-

tas. Kortom dankbaarheid is niet alleen 'Dank u wel, Here' zeggen als je bidt of zingt. Maar het is ook 'dank u wel, Here' doen! Heel het klimaat binnen de school moet die sfeer ademen. Dat moet al van de leerkrachten uitstralen. Dat **moet** onze basisscholen tot bijzondere scholen **stempelen**. Scholen met een **goede** sfeer ook onder de **collega's** onderling en met kwalitatief goed onderwijs. Als collega's **elkaar** tot een hand en een voet willen **zijn** en waarderend over elkaar spreken is dat niet **alleen** goed voor hun eigen **werkplezier**. **Dat** is ook van belang voor een goede voorbeeldwerking naar de kinderen **toe**. Het is mijns inziens een absolute voorwaarde. Hierboven stonden een paar voorbeelden, hoe bepalend de sfeer van dankbaarheid tegenover de goede God van het verbond, in onze scholen kan zijn. Wie hier even over nadenkt kan vast nog **met sterkere** voorbeelden komen. Er is nog genoeg aan te vullen. Mijn Roep is dat **hiernmee** uw denken in deze richting **gestimuleerd** is. En nu samen aan het werk ermee.

Samen

De school is van de **ouders**, zeggen we. **Maar** als ze de school binnen komen wordt **we** dat in **veel** gevallen **al gauw** als 'bedreigend' ervaren. Dat komt misschien wel door het feit dat een tijdje terug alleen ouders in school kwamen bij de kleuterklas. En als ze verder **de** school binnenkwamen, **dan** was er meestal iets te mopperen. Het is **goed** die tijd maar achter ons te laten. Het is nu **zaak** dat elke basisschool **deur** wat verder opent voor de ouders. Niet alleen voor ouders van kleuters. Dat is mede in verband met het bovenstaande van groot belang.

De school biedt aan ouders echt de gelegenheid om mee te denken over onderwijs en opvoeding

De opvoeding die de ouders met hun kinderen voorstaan, zal zich thuis grotendeels in dezelfde sfeer afspelen. Immers dankbaarheid is **ook** thuis het **levensdevies**! Dan liggen – als het goed is – de **sfeer** van thuis en die op school in **elkaars** verlengde. Dan hebben we elkaar ook **hard** nodig. De ouders hebben belang bij de school. Want op de school werken immers de 'professionals in de opvoeding'. Zij **kunnen** de ouders van advies dienen. Maar omgekeerd komt de school er **ook** niet **zonder** de inbreng van de ouders. Hoe kun je deze ideeën nu goed gestalte geven in de **school**? Hoe en waar stel je de school open voor ouders? In veel **gevallen** zijn onze gereformeerde basisscholen streekscholen. Dan is het moeilijk om ouders in de school te **krijgen** om **hun** kinderen te brengen en te halen. Als dat wel kan, is het een goede mogelijkheid om informeel contact met de ouders te hebben. Bijvoorbeeld: vanaf een kwartier voor schooltijd mogen alle kinderen binnen komen en de ouders die hen brengen ook. Daarnaast zal de school allerhande mogelijkheden kunnen bieden om ouders bij de school te **betrekken**. Daarmee worden in de **eerste** plaats niet de leesmoeders en klusjesouders bedoeld. Nee, de school biedt aan ouders echt de gelegenheid om mee te denken **over** onderwijs en opvoeding, over de fundamente van de school. **Door** middel van ouderavonden worden uit het schoolwerkplan de uitgangspunten en de sfeer die de school ademt besproken en vastgelegd. De school houdt open-les-morgens voor alle groepen. Dat is praktisch te **verwezenlijken** als het maar aan goede regels **gebonden** wordt. Bijvoorbeeld: elke maand **een** morgen 'open school' op afspraak, en dan niet meer dan vijf ouders per **lokaal**. En verder zijn er nog de wat meer algemeen bekende mogelijkheden: de **sprekavonden** over de rapporten, de **ouderbezoeken** en de **schoolinformatiebulletins** en binnenkort de verplichte **schoolgids**. Het is goed

dat de school veel informatie verstrekt. Maar aan de andere kant is het ook goed als school veel informatie van de kant van de ouders te krijgen. **Samen** werken aan de jeugd, is bouwen aan de toekomst van de kerk.

Alleen gereformeerd?

Het is voor het onderwijs een goede zaak als je als ouders en onderwijsgeevenden op dezelfde basis staat. Dat wordt het meest duidelijk gewaarborgd als je elkaar **kunt** aanspreken op basis van dezelfde kerkgemeenschap. Nu komt het op veel plaatsen voor dat op gereformeerde scholen kinderen van ouders uit andere kerkgenootschappen zijn toegelaten. Dat is meestal gebeurd na een soort toelatingsgesprek. Die ouders hebben gevraagd: 'Mogen wij ook de **vruchten** plukken van jullie onderwijs?' Bet antwoord luidde in de meeste gevallen: 'Ja, als je de gevolgen maar goed weet en die ook accepteert: Op school leren ze psalmen uit ons kerkboek, **we** leggen in een aantal **gevallen** band met onze kerkdiensten, onze dominee komt wel eens op school, **onze** kerkgeschiedenis houdt niet op bij het jaar 1834'. En de ouders die toelating voor hun kinderen vroegen hebben dat geaccepteerd. Ze vroegen dus niet: 'Mogen we ook invloed op jullie onderwijs?' Dan zou het antwoord vanuit de school vast anders geweest zijn.

Het lijkt me niet goed om schoolverenigingen open te stellen voor leden van niet-vrijgemaakte kerken.

Het lijkt me niet goed om schoolverenigingen open te stellen voor leden van **niet-vrijgemaakte** kerken. Dat kan gevoelsmatig wel eens wat moeilijk liggen, omdat we in die ouders best positieve gelovigen **herkennen**. Maar als we terugkijken naar het ontstaan van de gereformeerde **school** moeten we de

basis **zo** laten als die is. Als je gaat tornen aan het fundament van de schoolvereniging zet je de stabiliteit van het gebouw op het spel. De gevolgen van **zo'n** stap zijn niet te overzien en kunnen uiteindelijk – over jaren – leiden tot een totale koerswijziging van de school. Er treedt verwarring op en er komen onduidelijkheden. De geschiedenis heeft ons wat dat betreft wel genoeg geleerd: hoe **vazig** is het fundament van veel CNS scholen **niet** geworden met alle gevolgen daarvan voor het onderwijs. Een andere situatie ontstaat als er plaatselijk andere kerkgenootschappen erkend worden. Dan **treedt er een** nieuwe situatie in. Ouders uit die **kerkgenootschappen** **kun** je dan niet meer weigeren als lid van je schoolvereniging. Je hebt dan bij hen ook een **aanspreekpunt** gekregen, door de kerkelijke band die ontstaan is.

Wie bent U?

Het is **belangrijk** als school goed na te denken over je identiteit. Vooral **ook** over het: hoe **komt** het in de praktijk over. Dat is niet alleen **belangrijk** voor de buitenwacht, maar ook voor de **kinderen**. **Een** bewust gekozen basis en de **uitwerking** daarvan in de school **geeft** duidelijkheid aan heel het **pedagogisch** handelen. Dat geeft voor kinderen veiligheid. Ze weten waar ze aan toe zijn. En **zou** het niet heerlijk zijn als kinderen op **school** en thuis zich 'veilig onder Gods vleugels' voelen? **Laten** we daar naar streven met ons gereformeerde basisonderwijs.

Het zou heerlijk zijn als kinderen op school en thuis zich 'veilig onder Gods vleugels' voelen.

Volgende **artikelen** in de rubriek opvoeding en onderwijs **zullen** de identiteit van andere gereformeerde opleidingen aan de orde **stellen**. Aan de orde komen o.m. de **HBOV**, de **MDGO** en het **VBO**.

M

meegelezen

Opgroeien als kerkelijk analfabeet

In *De Wekker* van 27 oktober jl. stond het slot van het verhaal dat drs. Martin Visch hield voor de Christelijke Gereformeerde Vereniging voor Jeugdwelzijn over jongeren en zingeving. Bij een groot deel van de Nederlandse jeugd is de kerk een onbekende aan het worden en zij zit daar niet mee.

Een groot deel van de Nederlandse jongeren groeit op als kerkelijk analfabeet. Laten wij hier wat dieper op ingaan. Onder de noemer 'Jongeren en zingeving... in de crisis'.

Ik noem enkele opvallende punten in dit verband:

Persoonlijk micro-geloof buiten de kerk

Van de verschillende kerken in ons land heeft een groot deel van de jeugd geen weet. Het zou zeer de moeite waard zijn als wij als kerken dit gegeven hoog op onze kerkelijke agenda zouden zetten, maar dat is niet mijn onderwerp voor deze inleiding.

Synodes, kerken, Samen op Weg, kortom, het kerkelijk-institutionele gebeuren en -bedrijf speelt in het leven van veel jongeren geen of een ondergeschikte rol. Wat voor jongeren daarentegen sterk speelt is wat ik zou willen noemen: 'Geloof op micro-niveau'. Jongeren vragen zich bij veel c.q. alles af – ook als het om godsdiensten geloof gaat – 'Wat heb ik er aan in mijn levettje?' Als het antwoord 'niets' is, beginnen ze er niet eens aan of stappen ze eruit, op zoek naar iets anders en beters.

Deze trend blijkt ook uit recent onderzoek. Jongeren hebben steeds

minder affiniteit met kerken en kerkelijke instituten. Niet eens zozeer kun je hierbij spreken van afkeer als wel van laksheid. Bidden doen ze wel, maar meer als een 'inner talk', een soort meditatie/bezinning. Kerkelijke, institutionele godsdienstigheid is voor de Nederlandse jongeren niet meer nodig. In het alledaagse leven van de Nederlandse jeugd is de kerk naar een randpositie verschoven.

Religieuze shoppers

Waarden, normen en zingeving halen jongeren dus steeds minder bij kerken. Waar halen zij deze zaken dan wel? Steeds meer gaan zij voor dit soort zaken te rade bij vrienden en vriendinnen, media en... zichzelf. Daarbij ligt vaak het accent op wat zij op dit moment goed en/of leuk vinden. Het komt er steeds meer op neer dat ze zelf kiezen. En refereren aan levensbeschouwelijke kaders en instituties (ouders, school en kerk) vindt daarbij steeds minder plaats. Jongeren zijn echte shoppers geworden, heden ten dage. Ook religieus...

Belangrijk vinden ze

Uit diverse jeugdonderzoeken blijkt dat jongeren achtereenvolgens de volgende zaken heel belangrijk vinden:

- Relaties (gelukkig zijn, gezinsleven, trouwen).
- k-gericht (ontplooien, genieten, nieuwe dingen meemaken).
- Carrière en consumptie (carrière, luxe leven).

Enkele andere opvallende onderzoeksgegevens

In het verlengde van mijn vorige punt, geef ik vervolgens enkele op-

vallende zaken uit diverse jeugdonderzoeken van de laatste jaren weer. Het is uiteraard weer een kleine selectie.

Kerkelijke jongeren denken niet vaker na over de zin van het leven dan onkerkelijke jongeren.

Landelijk gezien blijkt, bij een vergelijking van kerkelijke, randkerkelijke, ex-kerkelijke en onkerkelijke jongeren, dat hoe minder kerkbetrokken, des te meer men belang hecht aan waarden als werk, geld, relaties en des te minder aan bovenpersoonlijke waarden. Dit wil niet zeggen dat men bij kerkelijke jongeren g& gerichtheid op 'hedonistische' waarden aantreft. Jongeren in het algemeen (ook kerkelijke) scoren op 'hedonisme' (leven voor genot), hoger dan ouderen. Maar kerkelijke jongeren scoren het hoogst op een waarde als medemenselijkheid. Echter ook op waarden die samen te vatten zijn onder de noemer 'familiale burgerlijkheid'. Met andere woorden: kerkelijke jongeren zijn minder maatschappijkritisch en hechten meer dan de onkerkelijke en ex-kerkelijke jongeren aan waarden zoals geborgenheid in het gezin, een goede gezondheid, bestaanszekerheid. Met alle andere jongeren hebben zij gemeenschappelijk, dat ze graag genieten van het leven en materiële welvaart belangrijk vinden, al verschilt dit wel per (ex-)kerkverband.

Elgentijds preken

Dr. J.W. Kirpestein schreef in *kt Hervormd* Weekblad van 9 november jl. over eigentijdse prediking. De kerk staat met haar verkondiging midden in de tijd. Die tijd is onrustig, hij verandert en ontwikkelt. Zo heeft elke tijd

zijn eigen vormgeving, **zijn eigen** problematiek, zijn eigen afdwaling. De neerdaling van het Woord betekent, dat het Woord **het** kleed van de tijd aanneemt.

Een gedachte die **vaak geuit** wordt is, dat ouderen en jongeren elkaar niet meer verstaan vanwege een **generatiekloof**, ontstaan door de geweldige **versnelling** van de **moderne** tijd. Ouderen **kunnen** de jongeren niet meer aanspreken. **Tussen** de regels door is te **lezen**: de Kerk **kan** ze niet meer **aanspreken**. Zij moet daarvoor met de tijd **mee**-gaan. Met de tijd meegaan is iets anders als zich aan de tijd offeren. De **Kerk** gaat als **getuige** van de

Here Christus met de tijd **mee**. Zij gaat met de tijd mee om uit de gevangenis van het moderne levensgevoel te bevrijden. Eigentijdse prediking is **een** prediking **die het** bevrijdende zicht **opent** op deze **Christus** die de meerdere is van de harde, onpersoonlijke, lege moderne tijd. Rij brengt de d m doodsbenederders van **het** moderne, **lege** levensgevoel tot leven. Hij brengt de mens **tot** het echte leven, uit **het** **schimmige** schijnleven **van** de individualistische tijd met z'n angsten en onzekerheden, met z'n **meedogenloze** triomfen en eindeloze verbittering. **Hij** leidt door Zijn **Geest** in de waarheid en **doet** de **echte** Liefde kennen. Niet voor niets

wordt door de **Kerk** van de Heilige Geest beleden dat de Heilige Geest Heer is en levend maakt.

Het valt niet **te** ontkennen dat de **versnelling** van de tijd voor velen niet bij **te** houden is. **Het** valt ook **niet** te ontkennen & t deze **versnelling** **van** de tijd een geur van onge~~loof~~ bij zich heeft. Wie echt in de tijd wil staan, wie **mee** wil tellen met de tijd, kan zich door het oude geloof, door Kerk en **geloof** niet meer aangesproken weten. Wie in de tijd wil staan, streeft Kerk en **ge**loof **voorbij**. Het wordt zomaar door degenen die vooraan in **de tijd** **willen staan** gesteld, met een bepaald soort **trionfalisme**. Moet de **Kerk** zich dan zo aanpassen dat zij **zich** aan de **cultuuruitingen** en lege vormen van de tijd overlevert? **Dit**, omdat zij **in** verlegenheid verkeert tegenover al dergelijk **trionfalisme**? De uitdrukking dat ouderen en jongeren niet **meer tot** elkaar **kunnen komen** vanwege de **generatiekloof**, is **een uitdrukking** die **verlegenheid** weergeeft.

Uw kerkgebouw is toch wel bij Donatus verzekerd?

100% zekerheid

Als brand-, stom- of andere

*schade dreigt, is het **maar** kst besta als uw kerkelijke eigendommen bij Donatus zijn verzekerd. Gewoon, omdat Donatus in de praktijk bewijst ar te zijn wanneer Donatus het meeste nodig is! Bij calamiteiten van welke omvang en aard dan ook. Op basis van op maat gesneden voorwaarden.*

50% premierestitutie

Bovendien is kiezen voor Donatus kiezen voor verantwoorde bestedingen. Jaarlijks wordt de winst van Donatus in de vorm van premierestitutie terug betaald. In de afgelopen 10 jaar bedroeg deze premierestitutie gemiddeld maar liefst 50%!

Samen sterk.

Donatus is een onderlinge

*verzekeringmaatschappij. En **Bat** berekent **Bat** de leden samen de kracht van Donatus bepalen. Een gemeenschapsgedachte **dis** er inmiddels toe heeft geleid, dat er ruim 75% van alle kerkgebouwen in Nederland bij Donatus is verzekerd.*

Wilt u meer weten?

Vraag dan om een persoonlijk gesprek met één van onze adviseurs. Ook als u nu nog elders bent verzekerd.

donatus

Vertrouwd verzekerd.

O.V.M. Donatus u.a., Postbus 5055, 5201 GB 'u Hertogenbosch, tel: 073-122166

